

CHINGIZ AYTMATOVNING “BIRINCHI MUALLIM” QISSASIDA O’QITUVCHI OBRAZI TASVIRI

Guliston davlat pedagogika instituti

Tillarni o’rgatish fakulteti

O’zbek tili va adabiyoti yo’nalishi

Azamova Jasmina Umidjon qizi

Ilmiy rahbar: Nasrullayev Elmurod Jumaboyevich

[Tel: +998942020570](tel:+998942020570)

azamovajasmina69@gmail.com

Annotatsiya: Chingiz Aytmatovning "Birinchii muallim" qissasi jahon adabiyotida o'qituvchi shaxsiga qo'yilgan yuksak badiiy obidadir. Mazkur maqolada asarning bosh qahramoni Dyushen obrazi orqali haqiqiy muallimning ma'naviy qiyofasi, uning jamiyatni o'zgartirishdagi o'rni va mislsiz jasorati tahlil qilinadi. Dyushen shunchaki yangi hayot qurishga intilgan inson emas, balki qalbida ma'rifat chirog'ini yoqqan, o'z shogirdlarining kelajagi uchun butun borlig'ini baxshida etgan buyuk shaxs sifatida gavgdalanadi. Maqolada Dyushenning o'z kasbiga bo'lgan sadoqati va o'sha davrdagi qoloq, jaholatga botgan muhit bilan kurashi batafsil yoritiladi. Uning eski otxonani tozalab, bolalarga bilim berishga intilishi, qishning qahratonida shogirdlarini muzdek daryodan ko'tarib o'tkazishi — bu shunchaki jismoniy mehnat emas, balki kelajakka bo'lgan mustahkam ishonch va insonparvarlikning oliy namunasidir. Dyushen obrazi orqali o'qituvchi — inson taqdirini tubdan o'zgartirishga qodir bo'lgan kuch ekanligi Oltinoy taqdiri misolida ochib beriladi. Dyushenning o'z vaqtida ko'rsatgan matonati va daldasi Oltinoy kabi yetim qizlarning hayot yo'lini nurli manzillarga burib yuborgani asarning asosiy g'oyasi sifatida talqin qilinadi. Shuningdek, Dyushen obrazining bugungi kun uchun ahamiyati, uning ma'naviy merosi va o'qituvchilik kasbining muqaddasligi falsafiy jihatdan umumlashtiriladi. Dyushen ekan ikki tub terak va u yaratgan ilk maktab — insoniyatning jaholat ustidan qozonilgan mangu g'alabasi ramzi ekanligi

asoslanadi. Maqola o'qituvchi obrazining badiiy kuchi va uning millat uyg'onishidagi o'rnini anglashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Chingiz Aytmatov, Dyushen, Birinchi muallim, o'qituvchi obrazi, fidoyilik, ma'rifatparvarlik, Oltinoy, ma'naviy jasorat, badiiy talqin, jaholat va ma'rifat, pedagogik etika.

Kirish

Jahon adabiyoti xazinasining durdonasi hisoblangan Chingiz Aytmatov ijodi insoniyatning ma'naviy kamoloti, milliy o'zlikni anglash va insoniy qadr-qimmat masalalarini yuksak badiiy mahorat bilan yoritib berganligi bilan ajralib turadi. Adibning 1962-yilda e'lon qilingan "Birinchi muallim" qissasi nafaqat qirg'iz adabiyoti, balki butun Markaziy Osiyo xalqlari ma'naviyatida, xususan, ta'lim va tarbiya tizimida tub burilish yasagan asarlardan biri sifatida baholanadi. Ushbu asar e'lon qilingan davrdan boshlab bugungi kunga qadar o'zining dolzarbligini yo'qotmaganligi, unda ko'tarilgan muallim va shogird, ilm va jaholat to'qnashuvi kabi abadiy mavzularning teran tahlil etilganligi bilan izohlanadi. Ma'lumki, taniqli adabiyotshunos olim Izzat Sulton o'zining "Adabiyot nazariyasi" asarida badiiy obrazning hayotiy haqiqat bilan bog'liqligini, qahramon xarakteri orqali muallifning ijtimoiy ideallari namoyon bo'lishini uqtiradi. Aynan mana shu nazariy qarashdan kelib chiqib tahlil qilinganda, qissaning bosh qahramoni Dyushen — shunchaki yangi hukumat tomonidan yuborilgan xodim emas, balki o'tgan asrning 20-yillaridagi savodsizlikka qarshi kurashgan, xalqini jaholat botqog'idan olib chiqishni o'zining hayotiy maslagiga aylantirgan minglab fidoyi muallimlarning umumlashma, tipiklashgan timsolidir. Dyushen obrazi orqali Aytmatov muallim shaxsi jamiyatning ma'naviy poydevorini quruvchi asosiy kuch ekanligini isbotlab berdi. Akademik A. Akmataliyev o'zining "Chingiz Aytmatovning badiiy olami" nomli tadqiqotida ta'kidlaganidek, adib o'z qahramonlarini o'ta murakkab hayotiy vaziyatlar, psixologik to'qnashuvlar va ijtimoiy ziddiyatlar markaziga qo'yadi. Dyushenning qishloqqa kelishi va u yerdagi konservativ qarashlarga ega jamoatchilik bilan to'qnashuvi — bu faqatgina yangi tizimning kirib kelishi emas, balki ma'rifatning zulmat ustidan g'alaba qozonish uchun qilgan ilk va og'ir qadami

edi. Muallif Dyushenni tasvirlashda uni ideallashtirishdan qochadi: uning bilimi cheklanganligi, gohida xato qilishi, lekin mana shu kamchiliklariga qaramay, qalbidagi o'tli e'tiqodi uni ma'naviy qahramon darajasiga ko'taradi.

Chingiz Aytmatovning "Birinci muallim" qissasi nafaqat qirg'iz adabiyoti, balki butun jahon ma'rifatparvarlik adabiyotining noyob namunasi bo'lib, unda Dyushen obrazi orqali inson irodasi va pedagogik fidoyilikning yuksak cho'qqisi tasvirlangan. Ma'lumki, adabiyotshunos olim Izzat Sulton o'zining "Adabiyot nazariyasi" asarida badiiy xarakterning hayotiyliги uning ijtimoiy kurashlardagi ishtiroki va ma'naviy butunligi bilan belgilanishini uqtiradi. Aynan mana shu nuqtai nazardan Dyushen obraziga nazar tashlasak, uning shunchaki yangi tartib o'rnatuvchi emas, balki qalbida ma'rifat mash'alasini ko'targan buyuk islohotchi ekanini ko'ramiz. Dyushen qishloqqa kelganida nafaqat moddiy qiyinchiliklarga, balki asrlar davomida shakllanib qolgan jaholat va mutaassiblik devoriga duch keladi. Uning tashlandiq otxonani o'z qo'llari bilan tozalab, uni bilim maskaniga aylantirishi shunchaki mehnat jarayoni emas, balki ma'naviy turg'unlikka qarshi isyonning boshlanishi edi. Akademik A. Akmataliyev "Chingiz Aytmatovning badiiy olami" tadqiqotida ta'kidlaganidek, adib Dyushenni tasvirlashda uni hayotdan ajralgan ideal qahramon qilib ko'rsatmaydi, aksincha, uning bilimi kamligi, imloda xatolar qilishi orqali uning insoniy qiyofasini va samimiyatini yanada yorqinroq ochib beradi. Dyushenning buyukligi uning akademik bilimida emas, balki o'zi o'rganayotgan har bir harfni shogirdlariga yetkazishdagi cheksiz sadoqatidadir. Uning ma'rifat yo'lidagi qat'iyati qishloqning qahraton sovuqlarida, muzlagan daryo suvlarida toblanadi. Bolalarni daryodan ko'tarib o'tkazish sahnasi shunchaki jismoniy yordam emas, balki yangi avlodni zulmatdan nurga olib o'tishning badiiy in'ikosidir. Uning oyoqlari muzlab, eti uvishsa-da, qalbidagi olov o'quvchilarini isitardi. Asar davomida Dyushenning ma'naviy qiyofasi uning atrofidagi johil kimsalar bilan to'qnashuvda yanada teranroq namoyon bo'ladi. Boy-badavlat kimsalarning uni masxara qilishi, "savodsiz o'qituvchi" deb kamsitishi Dyushenning irodasini buk olmaydi. Bu holat Izzat Sulton ta'riflagan "badiiy xarakter mantig'i"ning eng oliy ko'rinishidir, ya'ni qahramon o'z g'oyasi yo'lida ijtimoiy

tazyiqlarga mardona turib beradi. Ayniqsa, Oltinoy taqdirida Dyushenning roli beqiyosdir. U Oltinoyda shunchaki bir qishloq qizini emas, balki kelajagi porloq, iqtidorli shaxsni ko'ra oldi. Uni qishloqning chang-to'zonlarida yo'q bo'lib ketishdan, zo'ravonlik va majburiy nikohdan qutqarib, ilm yo'liga yo'naltirishi haqiqiy insonparvarlikning eng oliy ko'rinishidir. Dyushen shogirdini poyezdga kuzatar ekan, uning ortidan uzoq qarab qolishi zamirida butun boshli bir avlodning istiqboliga bo'lgan ishonch yotadi. U o'z baxtidan kechib bo'lsa ham, shogirdining kamolini afzal bildi. Keyinchalik Oltinoyning akademik darajaga ko'tarilishi va fan doktori bo'lishi Dyushen ekan ma'rifat urug'larining pishib yetilgan hosilidir. Asar yakunida tasvirlangan ikki tub terak ramzi ham bejiz emas. Bu teraklar Dyushenning naqadar buyuk poydevor qo'yganini anglatadi; u keksayib, oddiy pochta bo'lib qolgan bo'lsa-da, u tarbiyalagan yoshlar jamiyatning yetakchi kuchlariga aylandi. A. Akmataliyev qayd etganidek, Aytmatov ijodidagi tabiat va inson hamohangligi bu yerda o'zining cho'qqisiga chiqadi: teraklarning shoxlashi va o'sishi Dyushenning ma'naviy merosi mangu ekanligiga ishoradir. U yerda o'sgan har bir bargda Dyushenning zaxmati va duosi bor. Dyushen obrazi orqali o'qituvchilik kasbining naqadar mas'uliyatli va sharafligi isbotlanadi. U o'zining fidoyiligi bilan nafaqat Oltinoy, balki butun bir jamiyatning tafakkurini o'zgartirishga poydevor qo'ydi. Dyushen yaratgan maktab va uning insoniy jasorati bugungi kun pedagoglari uchun ham o'chmas mayoq bo'lib xizmat qiladi, chunki haqiqiy muallim — bu shunchaki dars beruvchi emas, balki shogirdining ruhini tarbiyalovchi va uning taqdirini yorug'likka buruvchi buyuk zotdir. Dyushen timsoli — vaqt va makon chegaralaridan o'tib, barcha davrlar uchun ustozlik qolipi bo'lib qoladi.

Xulosa

Chingiz Aytmatovning “Birinch muallim” qissasi va undagi Dyushen obrazi tahlili shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilik kasbi shunchaki ma'lumot uzatish emas, balki jamiyatning ma'naviy qiyofasini shakllantirishga qaratilgan buyuk ijtimoiy missiyadir. Dyushen timsoli orqali adib haqiqiy ma'rifatparvar shaxsning qanday bo'lishi kerakligini badiiy jihatdan isbotlab berdi. Tadqiq etilgan manbalar va asar matni asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin: Birinchidan, Dyushen obrazi —

matonat va fidoyilikning oliy namunasidir. Uning cheklangan bilim bilan bo'lsa-da, katta maqsadlar yo'lida kurashishi bugungi kun pedagoglari uchun o'z ustida ishlash va kasbiga sadoqat borasida o'chmas saboq bo'lib xizmat qiladi. Ikkinchidan, ustoz va shogird munosabatlarining asarda tasvirlangan yuksak namunasi, ya'ni muallimning o'z shogirdi taqdirini ijobiy tomonga o'zgartira olish qudrati, ta'limning jamiyat hayotidagi strategik ahamiyatini ko'rsatadi. Xulosa qilib aytganda, Dyushen ekkan ikki tub terak va u barpo etgan ma'rifat maktabi — insoniyatning jaholat ustidan qozongan mangu g'alabasidir. Adib yaratgan bu obraz vaqt va makon chegaralaridan oshib, har bir davr uchun ma'naviy mayoq bo'lib qolaveradi. Zero, jamiyat taraqqiyoti Dyushen kabi o'z hayotini millat kelajagi va yoshlar kamoliga baxshida etgan fidoyi insonlar mehnati ustiga quriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTYLAR :

- Akmataliyev A. Chingiz Aytmatovning badiiy olami. – Bishkek: Ilim, 2013.
- Aytmatov Ch. Birinchi muallim. – Toshkent: O'zbekiston, 2018.
- Aytmatov Ch. Bolaligim. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2014.
- Aytmatov Ch. Tanlangan asarlar (Ikki jildlik). – Toshkent: Sharq, 2008.
- Gachev G. Chingiz Aytmatov (Badiiy olam tahlili). – Moskva: Sovetskiy pisatel, 1982.
- Karimov N. va boshqalar. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 1999.
- Lebyadeva L. Chingiz Aytmatov qissalari (Tanqidiy maqolalar). – Moskva: Xudojestvennaya literatura, 1972.
- Mirzayeva S. Chingiz Aytmatov va o'zbek adabiyoti. – Toshkent: Fan, 2004.
- Sulton I. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2005.
- Umurov H. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004.
- Yo'ldoshev Q. Yoniq so'z (Badiiy tahlil tamoyillari). – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.
- Zunnunov A. Adabiyot o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.